

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Одеська юридична академія»
Кафедра цивільного процесу

ПРАКТИКА ЄСПЛ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

**МАТЕРІАЛИ
круглого столу**

*м. Одеса,
5 квітня 2016 року*

Одеса
«Юридична література»
2016

і по іншій справі — *Otto-Preminger-Institut v. Austria*. Ця справа стосувалася заборони на розповсюдження фільму, в якому спотворювалася доктрина римсько-католицької церкви. Суд, зокрема, указав, що в контексті релігійних переконань та віросповідання на художника можна правомірно покласти обов'язок уникати, по можливості, висловлення поглядів, які є безпідставно образливими для інших і, таким чином, порушують їхні права [2].

Таким чином, при визначенні правомірності обмежень поширення окремих творів Європейський Суд з прав людини виходить з оцінки їх можливого негативного впливу на інтереси суспільства та окремих категорій громадян, порушення усталених норм суспільної моралі, віросповідання тощо.

Л і т е р а т у р а

1. Гумеров Л. А. Свобода научно-технического творчества в системе прав человека // Ученые записки Казанского университета. — 2012. — Т. 154, кн. 4. — С. 17.

2. Белкин М. Л. Гарантии свободы творчества и границы их ограничения в решениях Европейского суда по правам человека // Право в современном мире. — 2012. — № 2. — С. 171.

Чванкін Сергій Анатолійович,

*к. ю. н., доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
голова Київського районного суду м. Одеси*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Ратифікація Україною Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод стала ще одним інструментом, який слугує меті захисту прав людини. На теперішній час особа при зверненні до суду має можливість посилається безпосередньо на Конвенцію щодо захисту конвенційних прав, а також на практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Частина 1 статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» встановлює, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права.

Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» передбачено, що Україна повністю визнає на своїй території дію статті 25 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо визнання компетенції Європейської комісії з прав людини приймати від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб заяви на ім'я Генерального Секретаря Ради Європи про порушення Україною прав, викладених у Конвенції, та статті 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини. Таким чином, Конвенція є складовою частиною національного законодавства і має бути реалізована у правозастосовній діяльності судів.

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод як міжнародний договір має певний пріоритет щодо застосування судом, але, застосовуючи положення Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, слід враховувати і те, що найвищий пріоритет має Конституція України щодо чинних для України міжнародних договорів. Так, згідно ч. 2 ст. 9 Конституції України укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

За таких обставин, у системі нормативних актів України положення Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод мають силу закону та формальний пріоритет перед іншими законами у випадках їхньої конкуренції. Приєднання до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод покладає на держав-учасниць обов'язок привести своє законодавство у відповідність до європейських стандартів.

Істотний вплив на практику правозастосування національних судів мають рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), але механізм такого впливу є специфічним, оскільки держави — учасниці Конвенції, як правило, здійснюють відповідні заходи загального або спеціального характеру, що впливають з рішень Європейського суду з прав людини. Позиція Ради Європи щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини відтворена у Рекомендації № R(2000)2 Комітету міністрів щодо перегляду справ та поновлення провадження у справі на внутрішньодержавному рівні у зв'язку з рішеннями Європейського суду з прав людини від 19 січня 2000 р. У цій Рекомендації Комітет міністрів відзначив, що відповідно до ст. 46 Конвенції держави — учасниці Конвенції прийняли на себе зобов'язання дотримуватися рішень Європей-

ського суду з прав людини. Крім того, Протокол № 14 зміцнив механізм реалізації рішень ЄСПЛ, передбачивши можливість розгляду ним справ щодо невиконання власних рішень, хоча ні ЄСПЛ, ні Комітет міністрів Ради Європи не можуть примусити державу, наприклад, до вжиття тих чи інших заходів загального характеру — змін національного законодавства та загальної практики застосування законодавства.

У правовій теорії широко поширена точка зору, що рішення ЄСПЛ мають прецедентний характер для національної судової практики. Разом із тим слід враховувати, що ЄСПЛ приймає різні з точки зору впливу на практику національних судів рішення. Відповідно до Конвенції ЄСПЛ ухвалює рішення по конкретних справах (ст. ст. 42–44), рішення та ухвали про неприйнятність заяв, що надходять до суду (ст. 45), звернення колегії членів Великої палати з питань тлумачення або застосування положень Конвенції чи Протоколів до неї або інших питань загального характеру (п. 2 ст. 43). В останньому випадку Велика палата ухвалює у справі постанови. Крім того, ЄСПЛ відповідно до п. 1 ст. 47, ст. 49 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод за клопотанням Комітету міністрів ухвалює консультативні висновки щодо тлумачення Конвенції та Протоколів до неї.

Починаючи з 2004 року ЄСПЛ приймає «пілотні рішення», які стосуються системних проблем держав — учасниць Конвенції і які спонукають ту чи іншу державу до прийняття відповідних заходів загального характеру щодо їх подолання. Крім того, набуття чинності Протоколом № 14 до Конвенції у 2010 році призвело до спрощення порядку розгляду скарг, з приводу яких ЄСПЛ вже ухвалив «пілотні рішення», а також можливість призупиняти розгляд усіх інших аналогічних справ до ухвалення «пілотного рішення». Тим самим державі-порушниці надається час для прийняття відповідних заходів, у тому числі щодо надання компенсації всім постраждалим від аналогічних порушень, а також внесення змін до національного законодавства. Реалізація «пілотних рішень» ЄСПЛ передбачає постійний діалог між державою-відповідачкою та Комітетом міністрів, на який покладений нагляд за реалізацією рішень ЄСПЛ.

У системі актів, що ухвалюються ЄСПЛ, є акти застосування і акти тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколів до неї. Незалежно від характеру рішень суду, вони є обов'язковими для держав — учасниць Конвенції.

Обов'язковість усіх рішень ЄСПЛ обумовлює спірність питання щодо природи та меж їх прецедентності. Прецедентність рішень ЄСПЛ розглядають не тільки з точки зору прецедентного характеру, а з точки

зору загальнообов'язковості. Загальнообов'язковість є ширшою за своїм значенням властивістю рішень ЄСПЛ.

Буквальне тлумачення ст. 1 Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» може привести до висновку, що для України є обов'язковими тільки рішення Суду, які ухвалені проти України. Але ЄСПЛ виходить з універсальності своєї практики, незважаючи на суб'єктний склад справ, і у своїх рішеннях посилається на всю напрацьовану судову практику. Такий підхід ЄСПЛ відображає принцип правової визначеності та забезпечує прогнозованість рішень ЄСПЛ. При застосуванні Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод українські суди можуть застосовувати всю практику ЄСПЛ, тобто рішення, ухвалені як відносно України, так і щодо інших держав.

В якості практичного прикладу застосування Конвенції можна привести спірне питання практики надання дозволу судом на проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, а також проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури.

Так, відповідно до ст. 6 Європейської Конвенції з прав людини судові рішення проголошуються публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або — тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, — коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

Згідно ч. 6 ст. 27 Кримінального процесуального кодексу України кожен, хто присутній в залі судового засідання, може вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіо-записуючі пристрої. Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, а також проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури допускаються на підставі ухвали суду, що приймається з урахуванням думки сторін та можливості проведення таких дій без шкоди для судового розгляду.

Пункт восьмий статті шостої Цивільного процесуального кодексу України проголошує, що учасники цивільного процесу та інші особи, присутні на відкритому судовому засіданні, мають право робити письмові записи, а також використовувати портативні аудіо-технічні пристрої.

Проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання по радіо і телебаченню допускаються на підставі ухвали суду за наявності згоди на це осіб, які беруть участь у справі.

Одночасно з цим Закон України «Про судоустрій і статус суддів», в редакції від 07.11.2015, відповідно до п. 3 ст. 11 встановлює, що учасники судового процесу, інші особи, присутні у залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, установлених законом. Трансляція судового засідання здійснюється з дозволу суду. Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, а також трансляція судового засідання повинні здійснюватися без створення перешкод у веденні засідання та здійсненні учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав.

Таким чином виникають розбіжності в діях суддів, коли у відкрите судові засідання з'являються представники засобів масової інформації або будь-які інші особи та проводять в залі судового засідання відеозапис з використанням портативних відео-засобів (а отриману таким чином запис публікують в засобах масової інформації — зокрема в відкритих джерелах Інтернету), а учасники процесу — сторони, або інші особи, які беруть участь у справі — заперечують проти подібної зйомки. В одних випадках судді, без погодження із всіма учасниками процесу допускають таких осіб, регулюючи лише розташування у залі осіб які проводять відео-фіксацію процесу. В інших випадках, коли учасники процесу, висловлюють свою незгоду із проведенням відеозапису, головуючи по справі, відмовляють у здійсненні такої відео-фіксації з посиленням на діючі норми ЦПК або КПК України.

22 березня 2016 року Європейський суд з прав людини було ухвалено рішення у справі *Pinto Coelho v. Portugal* (no. 48718/11), яким визнано порушення статті 10 Конвенції за призначення заявнику штрафу за транслявання журналістом уривків судового засідання без отримання дозволу суду.

Заявниця працювала журналістом на одному з португальських телевізійних каналів. Вона підготувала репортаж про судовий розгляд у справі про пограбування, підозрюваним у якому був 18-річний хлопець (публічна особа), невинуватість якого намагалася довести заявниця. В репортаж вона також помістила уривки аудіозапису судового засідання, при цьому голоси суддів були змінені.

Після трансляції репортажу, суддя написав скаргу прокурору на заявницю, посиляючись на те, що дозволу транслюватимуть уривки судового засідання суд не давав. Прокуратура відкрила провадження за фактом недотримання правового порядку на тій підставі, що неотримання дозволу суду порушувало норми кримінально-процесуального та Кримінального кодексу Португалії. Заявниця говорила про те, що такі дії прокуратури становлять перешкоджання журналістській діяльності. Однак суд підтримав позицію прокуратури і присудив заявниці виплатити штраф у розмірі 1500 євро. Суди вищих інстанцій підтримали це рішення.

ЄСПЛ зазначив, що незважаючи на те, що втручання у право на висловлення своїх поглядів було у відповідності з законом і переслідувало законну мету, воно не було необхідним у демократичному суспільстві. Справа, яку транслювала заявниця у своєму репортажі, становила суспільний інтерес і в підсумку не порушило презумпцію невинуватості, не вплинуло на суддів при прийнятті ними рішення. Національні суди просто застосували норму закону і не розглядали конкретну справу ретельно. Більше того, ЄСПЛ вказав, що штраф був надто великим і становив загрозу для вираження своїх поглядів журналістами в майбутньому.

Даний приклад наочно демонструє вплив на застосування судами норм національного законодавства практики Європейського суду з прав людини, яка є різноманітною. Вона суттєво впливає на практику національних судів, адже Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика ЄСПЛ застосовуються судами при розгляді справ про захист майнових прав, честі й гідності та ділової репутації, поваги до приватного життя, свободи думки, совісті та віросповідання, свободи вираження, при виникненні питань справедливого судового розгляду тощо.

Визначальним фактором, що забезпечує реалізацію Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практики ЄСПЛ національними судами, є визнання юрисдикції ЄСПЛ обов'язковою з питань тлумачення та застосування Конвенції і Протоколів до неї. Застосування судами Конвенції має здійснюватися з урахуванням практики ЄСПЛ з метою унеможливлення будь-якого порушення Конвенції. Тому судам при ухваленні рішень слід враховувати постанови ЄСПЛ, в яких надається тлумачення положень Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і які потребують застосування в конкретній справі.

З точки зору судового правозастосування та з огляду на те, що національне законодавство, норми Європейської конвенції про захист прав

людини і основоположних свобод та рішення ЄСПЛ взаємодіють як взаємодоповнюючі та пов'язані між собою системи, застосування норм Конвенції та рішень ЄСПЛ саме по собі слід визнати доречним, ефективним та необхідним при обґрунтуванні у мотивувальній частині судових рішень у випадку колізії національного законодавства та міжнародного договору. Посилання на рішення ЄСПЛ можуть також підтверджувати положення національного законодавства. У таких випадках судові рішення, що містять посилання на норми міжнародного права і міжнародні договори, виглядають більш аргументованими. Принципове значення норми Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і рішення ЄСПЛ мають у випадках прогалин у внутрішньому законодавстві та правозастосовній практиці при тлумаченні національного законодавства у контексті вимог Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Петренко Володимир Сергійович,

к. ю. н., доцент, доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія», суддя Київського районного суду м. Одеси

ПРАКТИКА ТА РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА В УКРАЇНІ

Юрисдикція Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) поширюється на Україну. Правовою підставою для цього став Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року, норми якого надають можливість розглядати рішення ЄСПЛ в якості джерела цивільного процесуального права. Судова практика рухається у напрямку використання правил, сформульованих у рішеннях ЄСПЛ, у якості обов'язкових правил поведінки у типових ситуаціях. В Україні загальні суди при розгляді цивільних справ приймають до уваги та застосовують рішення Європейського Суду з прав людини, оскільки ці рішення були визнані законодавцем джерелом права у ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р.

Визнання практики Європейського суду з прав людини джерелом права є новим для нашої країни правовим явищем, оскільки судовий